

Azimet-Ruhsat Mes'elesi

Usul-ü fıkıh alimleri “her mezhebin rey ve içtihadının bu ümmete bir rahmet ve bir suhulet olduğu şüphesizdir”, diye hükmetmişlerdir. İmam Şaranî Hazretleri, mezhepleri aynı pınardan dağılan su arklarına benzetir [1] ve bütün imamların kavillerinin, sözlerinin hepsinin aynı denizden alındığını ifade eder ve mezhepler arası farklılıkların “ruhsat ve azimetten” kaynaklandığını söyler. Yani bir mezhepte azimet kabul edilen bir hüküm, diğerinde ruhsat kabul edilmiştir.

İmam-i Şarani, bu hususta şu değerlendirmeyi yapar:
Dine muhatap olan insanlar bedenen ve imanen ya güçlü veya zayıftırlar. Din, güçlü olanlara azimet, zayıf olanlara ise ruhsatla hükmeder. Meselâ, ezanın abdestli okunmasıyla ilgili rivayet azimeti, abdestsiz okunabileceği şeklindeki rivayet ise ruhsatı bildirir.

İmam bu görüşüne delil olmak üzere; “Allah-ü Teâlâ, azimetlerini yapanı sevdiği gibi, ruhsatlarını işliyen de sever”[2] hadîs-i şerifini nakleder ve kitabında bu mevzuda bir çok misaller verir, mezheplerin içtihadı hükümlerini azîmet-ruhsat mizaniyle tartar ve muvâzenelerini yapar.

Bu misallerden bazıları:

1. Devlet ile mücadele eden bagîlerin isyanı terk edip teslim olmaları halinde, önceden telef ettikleri can ve malların tazmini hususunda iki görüş vardır. Bunlardan birincisi İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Ebu Hanife ve İmâm-ı Şâfiî'nin görüşleridir ki; bilgilerden telef ettikleri can ve mala ait şeylerin tazmin edilmemesidir. Tâ ki, bunlar devlete ısındırılsın ve itaatleri temin edilsin. Hem de aradaki ihtilaf kaldırılınsın, asayiş te'min edilsin ve millet huzur ve güvene kavuşsun. İkincisi ise İmâm-ı Ahmed'in görüşüdür; “telef edilen şeyler tazmin edilip, bagîlerin cezalandırılmasıdır.” Ta ki cesaretleri kırılınsın ve bir daha devlete isyan etmesinler. Devletin otoritesi sağlansın. Bu iki görüş de sahihtir, birincisinde tahfif yani ruhsat vardır, ikincisinde teşdid yani azimet vardır.

2. Üç imamın “Ramazan orucu için her gece niyet etmek lazımdır” kavli ile İmâm-ı Mâlik'in “Bütün ay oruç için bir niyet etmesi kafi gelir” kavlidir. Birincisi azimet, ikincisi ruhsattır.

3. Üç imamın, “kadınların kamet getirmesi sünnet değildir” kavli ile, Şâfiî'nin “sünnettir” kavlidir. Birincisi ruhsat, ikincisi azimettir.

4. İmâm-ı Ebu Hanife'ye göre sabah namazının kılınmasında muhtar

---

olan, ortalığın aydınlandığı vakit yani, alaca karanlık vaktidir. Üç imama göre ise imsakin hemen sonrasındır. Birincisi azimet, ikincisi ise ruhsattır.

Bediüzzaman Hazretleri ise hak mezheplerin hepsinin görüşlerinin isabetli olduğunu şöyle bir temsil ile beyan eder:

Eğer desen: Hak bir olur; nasıl böyle dört ve oniki mezhebin muhtelif ahkâmları hak olabilir?

Elcevab: Bir su, beş muhtelif mizaçlı hastalara göre nasıl beş hüküm alır; şöyle ki: Birisine, hastalığının mizacına göre su ilâçtır, tıbben vâcibdir. Diğer birisine, hastalığı için zehir gibi muzırdır; tıbben ona haramdır. Diğer birisine, az zarar verir; tıbben ona mekruhtur. Diğer birisine, zara'rsız menfaat verir; tıbben ona sünnettir. Diğer birisine ne zarardır, ne menfaattir; afiyetle içsin, tıbben ona mubahtır. İşte hak burada taaddüd etti. Beşi de haktır. Sen diyebilir misin ki: "Su yalnız ilâçtır, yalnız vâcibdir, başka hükmü yoktur."

İşte bunun gibi, ahkâm-ı İlâhîye mezheblere hikmet-i İlâhîyenin şevkiyle ittiba edenlere göre değişir, hem hak olarak değişir ve herbirisi de hak olur, maslahat olur.[3]

Yine Bediüzzaman Hazretleri Lemaat adlı eserinde bu hakikati şu veciz ifadelerle ortaya koyar.

Derd ile dermanlar taaddüdü hak olur, hak da taaddüd eder.
Hacat ve ağdıyenin tenevvüü hak olur, hak da tenevvü eder.
İstidad, terbiyeler, tekessürü hak olur, hak da tekessür eder. [4]

Bu bahsi İmam Şârânî'nin şu sözleriyle tamamlayalım:
"Bütün müçtehitlerin sözlerinin kaynağı olan şerâtin menbâna, kalb gözü ile eriştim. Her bir fakih için, ondan ayrılan bir cedvel, yani bir kanal gördüm... Ve herbir müçtehidin, zan ve tahminle değil, keşf ve yakîn ile, içtihadında isabet ettiğini bildim ve Şerîate göre bir mezhebin, diğer bir mezhebden evla olmadığını anladım." [5]

• • •

Sual: Bazı insanlar derler ki; Peygamber Efendimiz (a.s.m.) zamanında mezhepler yoktu, Efendimiz (a.s.m.) bir kitapla, bir şeriatle geldiği halde dört mezheb nereden zuhur etti? Biz bir mezhebe niçin bağlı kalalım da kendi içtihadımızla amel etmeyelim?

Cevap: Bütün hak mezhepler Kur'andan alınmıştır. Fahr-i Âlem Efendimiz (a.s.m.), kendisine inzal olunan Kur'an-ı Kerim ve ilham buyrulan hadis-i şerifler ile İslâm dinini tek mil eylemiştir. İşte İlâhî hükümlerin büyük

---

bir kısmı (yüzde doksanı), bu iki ulvî kaynağın sarahatiyle tebeyyün etmiştir. Bediüzzaman Hazretlerinin ifadesiyle, “Şeriatın yüzde doksanı -zaruriyat ve müsellemat-ı diniye- birer elmas sütundur. Mesail-i içtihadiye-i hilafiye, yüzde ondur. Doksan elmas sütun, on altunun himayesine verilmez.”[6]

Bununla beraber, Kur’an ve hadislerin sarih manalarından başka mecaz, kinaye, işarî gibi hakikatleri de vardır. Diğer taraftan Kur’an-ı Kerim’in âyetlerindeki bazı kelimelerin farklı manalara kabiliyeti olup bu manalardan hangisinin gerçekten ilâhi murad olduğu açıkça bilinmemektedir. İşte bu iki noktadan içtihat kapısı açılmış ve mezheplerin zuhur etmesi kaçınılmaz bir ihtiyaç olmuştur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Efendimiz (a.s.m.) bizzat içtihat yapmış, içtihadın ana kaidelerini vaz’ ederek ashabının alimlerine de içtihadı bizzat talim buyurmuştur. Demek oluyor ki, mezheplerin menbaı Peygamberimizin (a.s.m.) bizzat kendisidir ve içtihat kapısını ilk defa Peygamber Efendimiz (a.s.m.) açmıştır. Böylece açılan içtihat kapısı akl-ı selimin de te’yid ve tasdikini kazanmıştır. Bu içtihat vazifesi, müçtehit âlimlerce de yerine getirilmiştir.

Evet, müçtehidler, kendileri için içtihat etmişler ve hiçbir kimseye, “Gelin bana uyun” dememişlerdir. Üstad Bediüzzaman Hazretleri de; “Her müstaid; nefsi için içtihad edebilir, teşri’ edemez”[7] buyurmuş ve bu hakikati veciz bir surette ifâde etmişlerdir

İçtihadı ehil olmayan müminler ise, bu müçtehitlerin içtihatlarına göre amel etmiş ve müşküllerini halletmişlerdir. Böylece mezhepler teessüs etmiştir. Bu mezheplerden dördü, bütün ümmet-i Muhammedin gönlünde yer tutmuş ve vicdan-ı umûminin kabulüne mazhar olmuştur.

Alimler ve muhakkikler inceden inceye tetkikleri neticesinde bu dört mezhebin, Kur’an-ı Kerimin esaslarından ve Hazret-i Peygamberin sünnetinden çıktığına hükmetmişlerdir. Bu dört mezhep arasında fer’î meselelerde ihtilaflar olsa da bunların dördü de ehl-i sünnettir. Ehl-i sünnet ise tuba ağacı gibidir. Kökü semavî Kur’an’a bağlı, dalları alem-i İslâm’ın her tarafına yayılmıştır. Her bir mezhep bu ağacın bir dalı hükmündedir. Büyük müçtehit ve fakihlerimiz, birbirlerinin fazilet ve kemalatını takdir ederek, birbirlerine daima hürmet ve muhabbet göstermişlerdir. Birçok meselelerde istişare etmişler, bir müşkilatı halletmekte edeb ve nezaket içerisinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Lisanlarını münasebetsiz tabirlerden muhafazaya azamî dikkat göstermişlerdir.

Dört büyük mezhep imamı birbirlerinin içtihatlarına daima saygı gösterdikleri gibi onlara tâbi olan müslümanlar da asırlardan beri bir arada muhabbet, huzur ve rahat içinde yaşamışlar ve yaşamaktadırlar. Hacdaki müslümanların hali buna en güzel bir misaldir; diğer mezhep mensubları

Hanbeli bir imamın arkasında hep beraber aynı saflarda namaz kılmaktadırlar. Bütün mü'minler, bu dört imamın içtihatlarına tâbi olmuşlar böylece mezhep imamları, mü'minlerin yanında itibar kazanmışlar ve bütün bir ümmetin "emini" olmuşlardır. Artık, onlar insanlık aleminin medar-ı iftiharlarıdır. Bu imamlar, ondört asırdan beri ümmet-i necibeye ibadet ve muamelatta yol gösteren birer üstad ve rehber olmuşlar, onların müşkillerini halletmişlerdir.

Dört mezhebe ait kitaplar tedkik ve tahkik edildiğinde bu kitapların bu ümmete gayet kıymetli bir hazine ve servet olduğu görülür. Bunlar beşeriyeti kıyamete kadar tekamül ve tealiye sevkedecek hakikat ve prensipleri ihtiva ederler.

Sonraki asırlarda gelen büyük alimler, fakihler o zâtlara muhalif rey beyan etmek yerine dört büyük imamdan birinin mezhebine tabi oldular. Bunu kendileri için bir şeref kabul ederek onların içtihat ettikleri fer'i meseleleri tedrisat ve te'lifat yoluyla diğer insanlara anlatmayı kendilerine vazife telakki ettiler.

Mezhep imamları, müslümanların başlarına gelebilecek hemen her işin hükmünü bildirmişlerdir. Asırlardır dört mezhebe uyan müslümanlardan herhangi bir müşkilinin cevabını bulamayan duyulmamıştır. Bugün de dünyanın her yerinde yaşayan müslümanların her türlü suallerinin cevabı bu dört hak mezhebin kitaplarında temel kaideler halinde mevcuttur. Müçtehitler, Kur'an denizinin derinliklerinde gizlenmiş cevherleri istihraca ehil olan zâtlardır. Dört büyük imamdan İmâm-i Azam hakkında Elmalılı Hamdi Efendi'nin şu güzel tesbitini burada takdim etmek isterim. "İmam-i Azam kıyamete kadar vuku' bulacak hadisat-ı beşeriyenin müfredatına dair Kur'an-ı Azimüşşan ve Ehadis-i Nebeviye'nin havi olduğu ahkâm-ı umumiyeyi tasrih etmiş hâdiseler ile vücudu muhtemel bulunan hâdiseleri tedvin ederek, her birinin kitap ve sünnette mündemiç olduğunu göstermiş bir müçtehid-i âlişandır ki, muvaffakiyetlerine sadece iktidar-ı fitrileri değil nur-u nübüvveti kurb-u ahidleri de yardım etmiştir." [8]

Bu izahtan anlaşılacağı üzere bugün İmâm-ı Azam gibi bir müçtehid-i ekberi yetiştirmek adeta muhal haline gelmiştir.

Dört mezhebi, müslümanların ittifak ve ittihadı noktasında düşünürsek, onların sadece ve sadece hayır olduklarını görürüz. Eğer bu dört mezhebe tabi olunmazsa (veyahud inkârla mukabele edilirse), o zaman herkes içtihat yapmaya kalkışacak ve bu enaniyet asrında hiç kimse kendi içtihadını bırakarak başkasının içtihadıyla amel etme faziletini göstermeyecektir. Bu ise, dört mezhebin terkini ve binlerce mezhebin kabulünü gerektirir. Böylece birlik ve beraberlik bozulur, amelde ve muamelatta anarşi baş gösterir. Bundan dolayı, hikmet ve maslahat dört mezhebin bekasında ve devamındadır.

Çünkü, bu dört büyük müçtehide uymak, tâbî olmak, ittihad ve ittifak vesilesidir. Hicrî II. asırdan sonra gelen bütün fukahanın bu dört mezhebi taklid edip tabi olmaları amiyane ve şuursuz bir hareket değil, beiki şuurlu, hikmete hakikata istinad eden alimane, arifane, münsifane bir telakkidir.

Son olarak bu soruyu soran zevata deriz ki; 1400 seneden beri gelmiş olan alimler, mürşidler, evliyalar dine ait pekçok şeyin sırrına ve hikmetine vâkıf oldukları halde; mezheblerin teaddüdüne bir itiraz, bir muhalefet göstermemeleri, acaba mezheplerin hakkaniyetine ayrı ve önemli bir delil değil midir?

Elhasıl; İslâm dinindeki mezheblerin tesisindeki en büyük gaye ve hikmet müslümanların ittihad ve intizamını temin etmektir. Bu mezhebler sayesinde müslümanların ferdi ve içtimai, dünyevi ve uhrevi müşkülleri hallolmuştur. İslâm dininin gerek itikat, gerekse ibadet ve muamelata ait yüksek hakikatleri bu mezhebler sayesinde muhafaza edilmiştir.

---

[1] Şârân'î, s. 44

[2] age., s. 35

[3] Sözler

[4] Sözler

[5]Şârânî. s. 44

[6] Mektubat

[7]Mektubat

[8] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, "Ulûm-u İslâmiye" Beyanü'l-Hak mec. Sayı 9, s. 181